

UDK: 929 Poglajen, S.T.
329.15:050>(497.5)"1937/1941"
Prethodno priopćenje
Primljeno: 5. 12. 2008.
Prihvaćeno: 8. 9. 2009.

Analiza prikaza komunističkoga društvenog sustava u časopisu *Život* za vrijeme uredništva Stjepana Tomislava Poglajena (1937.-1941.)

JOSIP KAJINIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Stjepan Tomislav Poglajen na mjestu urednika časopisa *Život*, od rujna 1937. do veljače 1941. godine posvetio je veliku pozornost problematici totalitarnih društvenih sustava. Velik dio te pozornosti je usmjerio ka komunizmu kao jednom od oblika totalitarnoga društvenog sustava. U ovom se radu analiziraju u *Životu* objavljeni članci i dokumenti koji prikazuju komunističku stvarnost, pridajući osobitu pozornost Poglajenovim komentarima. Ujedno se nastoji proniknuti u srž poruke koju je *Život* nastojao odaslati svojim čitateljima.

Cljučne riječi: Stjepan Tomislav Poglajen, časopis *Život*, ideologije, totalitarni politički sustavi, boljševički komunizam, antitotalitarizam.

Uvod

Časopis Družbe Isusove *Život* je pokrenut 1919. godine u Sarajevu, zaslugom povjesničara i akademika Miroslava Vanina.¹ Već sljedeće godine časopis je počeo izlaziti u Zagrebu, dok je uredništvo preuzeo Ante Alfirević.² Nakon deset godina na mjestu urednika zamjenjuje ga istaknuti filozof Karlo Gri-

¹ Miroslav Vanino (1879. – 1965.) s 15 godina je otišao u isusovački novicijat u Koruškoj. Završio je studij filozofije u Požunu, te povijesti i zemljopisa u Beču. Na poticaj prof. Ferde Šišića i Vjekoslava Klaića bavio se istraživanjem povijesti isusovaca u Hrvatskoj ostavivši značajan trag radovima o povijesti isusovačkog reda u Hrvata. Vodio je Marijinu kongregaciju i Omladinsko društvo u Sarajevu, od 1922. godine je vršio dužnost rektora u isusovačkom samostanu u Palmotićevoj ulici u Zagrebu. Od 1924. do 1927. godine je vršio misionarsku službu u SAD-u, te 1931. godine pokrenuo časopis *Croatia Sacra*. (Izvor: *Hrvatski leksikon*)

² Ante Alfirević (1875. -1945.) je završio studij filozofije i teologije na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu, te 1901. godine pristupio Družbi Isusovoj. Vrativši se u Hrvatsku, predavao je na većem broju vjerskih i svjetovnih škola te vodio nekoliko katoličkih društava i kongregacija. Suradivao je s krčkim biskupom Antunom Mahničem, pokrenuo je u Splitu vjerski list *Dan*, te bio prvi urednik *Hrvatske straže* (1903. – 1907.). Pisao je teološke i sociološke studije, novinske članke, književne eseje i prikaze, te biografske tekstove. Bavio se širokim krugom tema od arheologije i starokršćanske umjetnosti do okultizma i spiritizma. Napisao je roman *Kroz trnje ovoga svijeta*, objavljen u *Hrvatskoj straži*. (Izvor: *Hrvatski leksikon*)

mm.³ U to se vrijeme svojim člancima počeo sve više isticati Stjepan Tomislav Poglajen.⁴ Zbog značajnih članaka u časopisu, Poglajen je imenovan Grimmovim pomoćnikom u uredništvu. Ostavivši i na ovome mjestu značajan trag, od 1937. godine zamjenjuje Grimma na mjestu glavnog urednika. Ovu je dužnost obnašao sve do 1941. godine kada zbog životne opasnosti s nje odstupa te odlazi iz Zagreba.⁵

Značaj i uloga časopisa je uočljiva iz činjenice da je već od samih početaka izlazio u nakladi od 1.500 primjeraka, što je iznimno uzme li se u obzir udio visokoobrazovanih ljudi koji su bili čitatelji časopisa.⁶ U *Životu* su objavljeni

³ Karlo Grimm (1898. – 1952.) je završio gimnaziju u Osijeku, te studij filozofije i teologije (1916. -1918.) u Budimpešti i Đakovu. Svladao je hebrejski, aramejski, sirijski i arapski jezik. U Družbu Isusovu je stupio 1922. godine te je upućen u ljubljanski novicijat, zatim na studij filozofije u Innsbrucku, te je na kraju 1925. godine imenovan urednikom *Katoličkih misija* u Zagrebu. Specijalizirao je psihologiju u Valkenburgu i Koelnu (1926. – 1927.) te teologiju u Valkenburgu (1927. -1929.) gdje je stekao i doktorat. Nakon povratka u Zagreb 1929. godine postaje urednik *Života* te vrši ovu dužnost do 1936. godine. Nastavnikom na Bogoslonom fakultetu u Zagrebu je postao 1936., a od 1937. godine je predavao i na isusovačkom Filozofskom institutu u Zagrebu. Radove je objavljivao u časopisima *Bogoslovska smotra*, *Život* i *Scholastik*. Bio je provincijal Jugoslavenske (Hrvatske) pokrajine Družbe Isusove od 1939. do 1951. godine te voditelj većeg broja studentskih društava i Marijinih kongregacija. (Izvor: *Hrvatski leksikon*)

⁴ Stjepan Tomislav Poglajen je rođen 8. rujna 1906. godine u Podgoraču kraj Našica, od oca Konrada i majke Marije Kolaković čijim se prezimenom kasnije koristio kako bi skrio svoj identitet pred progoniteljima. Završio je osnovnu školu u Čepinu te realnu gimnaziju u Osijeku. Školovanje je nastavio 1922. godine ulaskom u isusovački (dvogodišnji) novicijat, u Ljubljani te maturirao 1926. godine na nadbiskupskoj gimnaziji u Travniku. Tijekom školovanja je svladao latinski, grčki, njemački i francuski jezik. Otišao je u Francusku gdje je u Valsu završio studij skolastičke filozofije, diplomiravši za samo dvije godine. Nakon školovanja se vratio u Travnik gdje je od 1928. do 1931. godine vršio dužnost odgojitelja sjemeništaraca i vanjskih učenika. Zbog zapaženog djelovanja i kvalitete napisanih članaka, postaje pomoćnik glavnog urednika časopisa *Život*, Karla Grimma (budućega isusovačkog provincijala). Na ovoj se dužnosti istaknuo te je u rujnu 1937. godine imenovan glavnim urednikom časopisa. Ovu je dužnost obnašao do siječnja 1941. godine kada je, odlukom provincijala, zbog nacističke opasnosti oslobođen te dužnosti. Otišao je u Split gdje ostaje do 1943. godine, kada nakon molbi slovačkog veleposlanika u Hrvatskoj odlazi u Slovačku. Istupio je 6. lipnja 1941. godine iz Družbe Isusove te otišao pomoći slovačkim katolicima u vrlo teškim ratnim trenucima, nacističke diktature te sve veće prijetnje boljševizma s istoka. Krajem rata pod lažnim imenima, predstavljajući se kao liječnik, bježi u Rusiju gdje ostaje nekoliko mjeseci. Ponovno se vratio u Slovačku gdje je otkriven i zatvoren u praškom zatvoru te je proživio torturu boljševičke represije. Dočekavši slobodu, odlazi preko Berlina i Pariza u Rim gdje ga prima papa Pio XII. Zbog neumorne borbe protiv komunizma otišao je u Kinu gdje pod lažnim imenom Yoris drži mnogobrojna predavanja protiv tog oblika diktature. Zbog svojih je predavanja prisiljen 1951. godine pobjeći iz Kine. Na kraju je pronašao svoj mir u Indiji gdje pokreće pilot-projekte farmi, tečajeve krojenja i šivanja te mnogobrojne druge akcije s ciljem da pomogne siromašnim stanovnicima ove mnogoljudne zemlje. Umro je nepoznatog datuma 1990. godine u Parizu te do danas nije poznato mjesto ukopa. (Izvor: Ivo SEČKAR, „Veliki i zagonetni S. T. Poglajen“, *Obnovljeni život*, 51/1996., br. 3)

⁵ Zbog svojih članaka i uređivačke politike bio je u nemilosti vladajućih struktura.

⁶ Rudolf BRAJČIĆ, „Pedeset godišta *Života* – Obnovljenog života“, *Obnovljeni život*, 50/1995., br. 3-4, 242.; Brajčić je ovdje iznio: „Rezultati prvog godišta su poticajni. *Život* ide u Zagreb u 430 primjeraka, u Split u 213, u Sarajevo 190, u Osijek 123, u Gospić 108, u Sinj 46, u Požegu 45, u Varaždin 40, u Dubrovnik 36, u Mostar 24, u Vinkovce 21, u Supetar 20, u Ljubljani 19, u Beč 12, itd.“

članci velikog broja istaknutih suradnika. Njihov se broj u vrijeme Poglajenova uredništva kretao: od 34 suradnika u 1937. godini, 33 u 1938., 40 u 1939. i 33 u 1940. do 17 suradnika 1941.⁷

Autori članaka posvećenih problematici komunističkoga društvenog uređenja bili su isusovci, ali i laici. Istaknutiji su isusovci bili Franjo Šanc i Stjepan Tomislav Poglajen, dok je od laika bio najistaknutiji Ivan Korsky. Suradnici su svojim člancima iznijeli mnogobrojne činjenice o komunizmu te nastojali argumentirano pobiti temelje njegova sustava društvenog uređenja. Osim članaka, u časopisu su objavljeni značajni govori, proglašeni, izjave i pisma, te je time dan jasniji uvid u komunističku stvarnost.⁸ Uz njihov je sadržaj nerijetko i sam Poglajen pridodavao svoje komentare o njihovom sadržaju. Potrebno je naglasiti kako je veći broj članaka potpisivan pseudonimima, ali je nekolicini poznat autor. Tako je Poglajen svoje članke često potpisivao pseudonimima Catholicus, Croata, Historicus, Viator i Vjekoslav Kolaković.⁹

Dolaskom na mjesto urednika, Poglajen je napravio određeni odmak od teoloških i liturgijskih sadržaja te posvetio veći prostor društvenim pojavama i procesima. Ovaj je detalj razvidan iz činjenice da je Poglajen pridavao posebnu pozornost rubrikama „Dokumenti“ i „Činjenice govore“. U njima je dao velik broj vrijednih i značajnih priloga.

1. *Život* u potrazi za korijenima komunizma

Časopis *Život* je, ne zaustavljajući se samo na površinskoj analizi, krenuo u potragu za korijenima komunizma. To je razvidno iz toga što je u njemu objavljen veći broj članaka u kojima je to jasno uočljivo. Pritom su osobiti trag ostavili Franjo Šanc te Ivan Korsky.¹⁰ Oni su korijene komunizma pronašli u historijskom, dijalektičkome materijalizmu. Šanc¹¹ je nastojao upozoriti na ko-

⁷ Ivan ŠESTAK, „Stjepan Tomislav Poglajen kao urednik časopisa *Život*“, *Obnovljeni život*, 62/2007., br. 1, 70.

⁸ U časopisu je prikazan velik broj govora i izjava komunističkih vlastodržaca koji su zatim uspoređeni s činjenicama iznesenim u pismima i izjavama svjedoka koji su boravili u Sovjetskom Savezu. Ova su pisma, izjave i govori uspoređeni i s proglasima Komunističke partije Jugoslavije. Ovim je pristupom Poglajen čitateljima nastojao prikazati pravu narav i realnu sliku komunizma.

⁹ Ivo SEČKAR, „Veliki i zagonetni S. T. Poglajen“, *OŽ*, 51/1996., br. 3, 245.

¹⁰ Franjo ŠANC D.I., „Na izvorima dijalektičkog materijalizma“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 420.-433.; Ivan KORSKY, „Katolička crkva kao historijska činjenica pobija dijalektički historijski materijalizam“, *Ž*, 18/1937., br. 9-10, 444.-451.

¹¹ Franjo Šanc (1882. – 1953.), filozof, bio je isusovački svećenik. Djelovao je na mjestu profesora na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi u Sarajevu i na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu. Ponajviše se bavio Aristotelovom filozofijom. Napisao je *Povijest filozofije* (I. 1942.; II. 1943.), knjigu *Stvoritelj svijeta* (1935), te velik broj znanstvenih članaka. (Izvor: *Hrvatski leksikon*)

rijene komunizma, dok je Korsky¹² istaknuo Crkvu kao najjači argument za neutemeljenost komunističke teorije.

Glavna misao Šancova članka, „Na izvorima dijalektičkog materijalizma“, sadržana je u citatu: ‘Materijalizam uopće je nauka, koja precjenjuje materiju, tj. koja pripisuje materiji vrline, kojih ova nema.’¹³ Njezin sadržaj kratko i jasno ističe samu srž Šancove poruke čitateljima. On je svoje stajalište obrazložio s dvanaest svojstava koje materijalizam neutemeljeno pripisuje materiji.¹⁴ Navodeći i analizirajući ovih dvanaest svojstava Šanc je nastojao upozoriti na slabosti teorije dijalektičkog materijalizma. Jedna od njih je teza da „mišljenje odgovara na ekonomske prilike, ove opet na mišljenje, novo mišljenje opet odgovara na nove ekonomske prilike itd. (...) Ove opet mišljenje itd. Bez kraja.“¹⁵ Iz ovog proizlazi kako komunizam s jedne strane tvrdi da je njegov ekonomski sustav rješenje svih društvenih problema, dok s druge strane u svojoj temeljnoj formuli pojavom sheme negacije negacije donosi klicu vlastite propasti. Na kraju je Šanc iznio svoj sud o perspektivi i posljedicama koje bi sa sobom mogao donijeti dijalektički materijalizam iznijevši njegova obećanja svojim pristašama. Obećava „da će biti oslobođeni od svih poteškoća, i da će im se ispuniti sve njihove želje i nade. On baca u more očaja i neizmjerne žalosti ogromnu većinu ne samo svojih protivnika, već i svojih vjernih prijatelja, ako ga kušaju provesti u životu. (...) Treba daleko otvoriti oči pa i svakoga drugoga upozoriti, da najpomnije gleda, kuda i kamo vodi dijalektički materijalizam, ako ga se konsekvantno provodi: u najstrašniju i najžalosniju propast; u rasulo svega onoga što je nama najdraže.“¹⁶

Ivan Korsky je svojim člankom „Katolička crkva kao historijska činjenica pobija dijalektički historijski materijalizam“ istaknuo Crkvu kao argument koji pobija dijalektički materijalizam. Svoje stajalište je potkrijepio tvrdnjom kako je „Historijski (...) materijalizam već samim tim potučen, jer on, koji priznaje samo promjenu, ne može podnijeti da postoji jedna institucija, koja obuhvaća sve ljude i koja se ne mijenja. (...) On ne podnosi ništa vječno, postojano, jer ga to demantira i onemogućuje. A najjači mu udarac zadaje postojanje baš

¹² Ivan Korsky (1918. – 2004.), poznatiji pod imenom Ivo, doktorirao je pravo 1940. godine u Zagrebu. Radio je kao odvjetnik i sudac u Osijeku i Stolcu. Za vrijeme NDH djelovao je u oružanim snagama, a zatim u svibnju 1945. godine otišao u emigraciju. Od 1947. godine se naselio u Argentini, gdje je radio kao zastupnik za industrijsko vlasništvo. Od 1951. godine je urednik časopisa *Republika Hrvatska*, te od 1969. godine predsjednik Hrvatske republikanske stranke. Objavio je knjigu političkih rasprava *Hrvatski nacionalizam* (1983). (Izvor: *Hrvatski leksikon*)

¹³ Franjo ŠANC D. I., „Na izvorima dijalektičkog materijalizma“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 420.

¹⁴ ISTI, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 422.-429.; Šanc je među dvanaest svojstava koje dijalektički materijalizam pridaje materiji uvrstio: da je materija nestvorena, izvor svega, da je samo jedna, da upravlja čitavim svijetom, da je izvor svakog života, da je izvor sve istine i spoznaje, da je izvor dobrote, da je izvor ljepote, da je svemoguća, da je izvor i čuvar moralnog i pravnog poretka, smisao svake kulture i na kraju da je izvor i predmet blaženstva.

¹⁵ ISTI, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 429.

¹⁶ ISTI, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 433.

univerzalne Crkve“.¹⁷ Ovom je rečenicom Korsky izrekao samu bit međusobnog pobijanja i nesnošljivosti materijalizma u odnosu na postojanje Crkve i religije uopće. Doista, kada se analitički pristupi ovoj problematici, razvidno je kako komunizam nije mogao u svoju teoriju ugraditi činjenicu postojanja jedne institucije koja posjeduje povijesnu konstantu. Zbog toga je u potpunosti razumljivo komunističko negiranje Crkve i religije te njegova namjera da se s njom obračuna i time riješi pitanje vlastite opstojnosti. Zbog ovog je razloga materijalizmu, odnosno iz njega nastalom komunizmu Papa bio osoba koja je predstavljala najvećeg neprijatelja i suparnika. Iako on nije vladar vojno i politički snažne države koja bi se silom mogla usprotiviti razvoju i širenju komunizma predstavljao je veliku prepreku. Upravljavući Katoličkom crkvom koja je zadržala svoju opstojnost i nepromjenjivost, Papa je za komunizam postao posljednja karika koja ugrožava njegovu egzistenciju. Zbog toga su pobornici komunizma krenuli u brutalan obračun s Crkvom po principu ili mi ili oni.

2. Komunistička stvarnost

Osim analize korijena nastanka komunizma, u *Životu* su objavljeni značajni članci o društvenim prilikama u komunizmom okovanom Sovjetskom Savezu. Među istaknutije autore spomenutih članaka potrebno je izdvojiti Ivana Korskog, F. Szilagyja, te Idu Liko.¹⁸

Korsky je svojim člankom „Može li se nadomjestiti privatno vlasništvo na zemljištu?“, koristeći se velikim brojem usporedbi i slikovitih primjera nastojao upozoriti kako ne postoji mogućnost ukidanja privatnog vlasništva. Stavljajući pod znak pitanja opstojnost kolektivnog vlasništva iznio je da „je duboko ukorijenjena ideja privatnog vlasništva, da ako se ono ukine cijela dosadašnja zgrada civilizacije pada. (...) I za mir u društvu potrebno je, da se zna čije je što, da se izbjegne neredu. (...) s mirom u društvu spojen je i kulturni napredak. Ne može se kultura razvijati za revolucije i anarhije, niti se geniji rađaju na komandu. (...) I na moralni red ima privatno vlasništvo silan utjecaj (...): tjera na rad, marljivost, urednost; djelotvornim se načinom može pokazati ljubav i prijateljstvo. (...) Ukine li se privatno vlasništvo, nestaje sve te kreposti“.¹⁹ Razvidno je kako su njegova promišljanja utemeljena na konkretnim i jednostavnim primjerima. Ona zorno upozoravaju na upitnost i neutemeljenost kolektizma. Događaji koji su uslijedili dokazuju kako su njegova stajališta i argumenti bili u potpunosti ispravni.

¹⁷ Ivan KORSKY, *isto*, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 451.

¹⁸ Ivan KORSKY, „Može li se nadomjestiti privatno vlasništvo na zemljištu?“, *Život*, 18/1937., br. 8, 381.-383.; F. SZILAGY, „Tražim istinu u Rusiji“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 434.-443.; Ida LIKO, „Žena sovjetskih konclogora“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 452.-458.; Autor članka nije došao do podataka o životopisu F. Szilagyja i Ide Liko.

¹⁹ Ivan KORSKY, „Može li se nadomjestiti privatno vlasništvo na zemljištu?“, *Život*, 18/1937., br. 8, 382. i 383.

Drugi značajan članak, „Tražim istinu u Rusiji“, objavljuje iskustva Sir Waltera Citrinea, generalnog tajnika engleskoga radničkog sindikata Trade Unionsa. U njemu su izneseni dojmovi iz sovjetske Rusije koju je Citrine usporedio s doživljajima za vrijeme prijašnjih boravaka u Sovjetskom Savezu. Uspoređujući životni standard, cijene proizvoda, visine plaća te sovjetsko gospodarstvo u cjelini, ustvrdio je kako bi se „sistem u Rusiji prije (...) mogao nazvati državnim kapitalizmom, nego li socijalnom demokracijom. To znači da su ruske radničke organizacije preuzele ulogu raznih tvorničkih nadzornika kapitalističkih zemalja, koji nemilosrdno zastupaju interese većih ili manjih kapitalista. (...) Treba priznati, da su Sovjeti odstranili nezaposlenost. Ali to su postigli inflacijom, odnosno snižavanjem općeg životnog standarda“.²⁰ Ovim je riječima Citrine vrlo zorno okarakterizirao društvene prilike u Rusiji, pobijajući pritom neistine koje su komunisti svojom propagandom širili u ostatku Europe. Osim ekonomskih prilika, u ovom su članku iznesene mnogobrojne činjenice koje potvrđuju ukidanje slobode govora, zabranu javnih zborova i okupljanja, te provedbu prisilne kolektivizacije seljačkih posjeda kojom su seljaci postali objekt ekonomskog iscjedivanja od komunističkoga režima. Citrine je pritom uočio vrlo izraženo društveno raslojavanje između elite, predvođene komunističkim vlastodršcima, i ostatka stanovništva. Opisujući ovo raslojavanje iznio je kako „nakon 20 godina groznog krvoprolića u kojem su stradali životi milijuna imamo opet iste klasne pojave, protiv kojima se tako nemilosrdno borilo (...) Ljudi se izjednačuju poštivanjem ljudske ličnosti, a ne nasilnim – i uvijek samo privremenim – izvanjskim nivelacijama“.²¹

Svakako nezaobilazan je članak „Žena sovjetskih konclogora“. U njemu je objavljeno svjedočanstvo ruske intelektualke koja je proboravila osam godina u sovjetskim tamnicama pod optužbom da je tajni agent Rima. Tragična je sudbina ove žene započela 14. studenog 1923. godine. O vjerodostojnosti svjedočanstva Poglajen je napisao: „Imali smo prilike da se lično upoznamo s autoricom ovog dokumentarnog svjedočanstva. (...) Sve navedene činjenice su lično doživljene“.²² Ova je žena nakon uhićenja dospjela u zloglasni zatvor Ljubjanku. Na proljeće sljedeće godine je deportirana u Irkutsk, Sibir. Nakon četiri godine provedene u Sibiru odvedena je u logor na otoku Solovki, Bijelo more. U ovom je logoru saznala mnoge potresne činjenice o ljudskim stradanjima. U njezinu je svjedočanstvu izneseno kako „je razmjor običnih i političkih kažnjenika bio 60% naspram 40%. (...) da je za velike zime 1929/30. godine poginulo preko 20.000 (ljudi) i to od epidemije tifusa i disenterije“.²³ O gradnji kanala, od Bijelog do Baltičkog mora, u ljeto 1931. godine posvjedočila je „da je kanal stajao oko 300.000 ljudskih života“.²⁴ Na kraju svjedočanstva je dala slikoviti zaključak: „Sloboda mi je dala mogućnost da se uvjerim da je čitava

²⁰ F. SZILAGY, „Tražim istinu u Rusiji“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 440.

²¹ F. SZILAGY, „Tražim istinu u Rusiji“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 443.

²² Ida LIKO, „Žena sovjetskih konclogora“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 452.

²³ LIKO, I., *isto*, 457.

²⁴ LIKO, I., *isto*, 458.

Rusija samo jedna prostrana tamnica i da se slobodni ljudi u Rusiji vrlo malo razlikuju od onih nebrojenih kažnjenika.”²⁵ Objavljivanjem ovog svjedočanstva *Život* je značajno pridonio razotkrivanju potpune istine o sudbinama ljudi u komunističkoj Rusiji. U njemu su iznesene mnogobrojne činjenice koje su uvelike diskreditirale komunističku propagandu koju je širio *Proleter*, glasilo Komunističke Partije Jugoslavije. U njemu se komunizam veličao mnogobrojnim neistinama te izbjegavanjem bilo kojega negativnog detalja koji bi ga na bilo koji način mogao kompromitirati.

3. Analiza dokumenata objavljenih u *Životu*

Najznačajniji dio časopisa predstavljaju u njemu objavljeni dokumenti. Pridajući im osobitu pozornost, Poglajen ih je smjestio u posebnu rubriku „Dokumenti i činjenice govore“. Samostalno uređujući rubriku, često je u prilogu dokumenata pridodavao svoje komentare i razmišljanja. Sadržaj ovih komentara, pisanih jednostavnim riječima, bez sumnje je izniman. Među značajnije dokumente, objavljene u rubrici, prije svega treba istaknuti prikaze komunističkih kongresa, osvrt na 20. obljetnicu Oktobarske revolucije te dokumente i proglase Komunističke partije Jugoslavije. Poglajen je objavom dokumenata i proglašen KPJ nastojao čitateljima prikazati istinska stajališta domaćih komunista u odnosu na problematiku sela i seljaštva te hrvatsko pitanje u Kraljevini Jugoslaviji. Osobiti je naglasak stavio na detalje koji su prikazivali dvoiličnost i nedosljednost Partije. Uz dokumente o aktivnostima i stajalištima domaćih komunista, nastojao je ukazati i na realno stanje u Sovjetskom Savezu. Kako bi čitateljima što zornije približio stanje u Rusiji, dao je pregled sudbina komunističkih lidera koji su lišeni slobode i života. Pišući o njihovim sudbinama nastojao je skrenuti pozornost čitatelja na brutalnosti boljševičke diktature prema vlastitim članovima. Ovakvim je pristupom postavio vrlo jasno pitanje kakva sudbina očekuje one koji nisu bili članovi Partije. Razumljivo, Poglajen nije propustio objaviti i dokumente koji prikazuju položaj i stradanje Crkve pod okovima komunizma. To osobito dolazi do izražaja pri detaljnom prikazu položaja Crkve u okupiranoj Poljskoj, Čehoslovačkoj te Ukrajini.

Prvi objavljeni dokumenti prikazuju događaje među komunistima diljem Europe. Osobita je pozornost pritom posvećena Kongresu komunističke stranke Velike Britanije, Kongresu saveza komunističke omladine Francuske i međunarodnom Kongresu književnika koji je započeo u Barceloni, nastavljen u Valenciji i Madridu te završen u Parizu. O Kongresu komunističke omladine Francuske Poglajen je istaknuo najznačajniju odluku o potrebi pojačavanja propagande u svrhu okupljanja što većeg broja pristalica. Među glavne teme londonskog kongresa, Poglajen je izdvojio rat protiv Franciska Franca, pitanje borbe protiv vladajućih struktura na Otoku, pitanje prava mladih te pitanje komunističke propagande i potrebu njezine reorganizacije u svrhu postizanja

²⁵ LIKO, I., *isto*, 458.

boljih rezultata. Usredotočivši se na problematiku komunističke propagande, Poglajen je rekao: „Ista je metoda svuda pa prema tome i kod nas. Crveni propagatori razilaze se po našim provincijskim mjestima svake nedjelje. Pred omladinu se više ne izlazi odmah s Kapitalom, Klasnom borbom, Državom i revolucijom, Dijalektičkim materijalizmom: to sve dolazi poslije. Započinje se športom, zabavom, izletima. (...) Međutim svjesna hrvatska omladina brzo prozrijeva pozadinu tog zabavljanja, kao ono u V. (...) i drugdje gdje su predavači ostali neobavljena posla“.²⁶ Ovim je riječima jasno upozorio na taktiku komunista s ciljem okupljanja što većeg broja pristalica.

Korak dalje u razotkrivanju komunističke stvarnosti Poglajen je učinio objavom dvaju pisama jednog od suosnivača Kominterne i poznatijih komunističkih pisaca sovjetske Rusije, Viktora Sergeja. Izgnan iz Rusije jer se usudio da o nekim stvarima misli drukčije od službene diktature, Sergej je prebjegao u Bruxelles. Njegova su pisma objavljena u 45. broju lista *Esprit*, na francuskom jeziku. Poglajen ih je preuzeo i objavio u *Životu* te pritom dao znakovit komentar kako „su pisma najpouzdaniji dokument o pravom stanju stvari u SSSR-u i prema njima su sve one propagandističke tirade Pučke Fronte obična tržna reklama. Ona pokazuju što je čovjek u SSSR-u i kako preko njega diktatura hladno i bezobzirno prelazi. Ako se to događa s prvacima stranke, što je istom s onim hiljadama seljaka i radnika za koje se nitko u SSSR-u ne znoji, a u inozemstvu nema nikog da se za njih zauzme“.²⁷ Ovim je riječima nastojao čitateljima jasno istaknuti propagandu domaćih komunista koja o ovim događajima nije izustila ni slova u svojim službenim glasilima. Na Sergejevu izjavu kako je njegova šogorica, Anita Rusakova, zatvorena u Viatki na Soloveckim otocima, u Bijelom moru, Poglajen je iznio podatak kako je „na Soloveckim otocima zatočeno 10.000 komunističkih studenata: jedni su optuženi zbog trockističke opozicije prema Staljinu, drugi poradi toga, što su se – premda članovi Komzomola – usudili osnivati tajna vjerska društva i mistične kružoke“.²⁸ Razvidno je Poglajenovo nastojanje da čitateljima pokaže kako Sergejeva sudbina nije iznimka, već pravilo u obračunu režima s neistomišljenicima, čak i ako su u pitanju članovi Partije. Na Sergejev zaključak kako je „Vladajuća birokracija, koja je do sada bila vična da apsolutno vlada nad bespravnim masama, od straha pred posljedicama vlastite politike izgubila kontrolu nad samom sobom. Tu bi trebalo reći koju o stvarnim radničkim plaćama, koje su nevjerovatno nisko pale. Trebalo bi o radničkom zakonodavstvu, u koje se prisilne mjere na sablažnjiv način miješaju. Potrebno je spomenuti naročite, unutarnje, putnice koje onemogućavaju stanovništvu slobodu kretanja (...)“; Poglajen je iznio misao da „kad diktatura principijelno postane glavnom državotvornom polugom, kao što je to ona u komunizmu, onda je sporedno, tko tom polugom ljudske živo-

²⁶ Poglajen, S. T., „Komunistički kongresi“, *Ž*, 18/1937., br. 7, 341.; Nije poznato o kojem je gradu riječ. Vrlo vjerovatno jer je vlast cenzurirala tisak.

²⁷ SERGEJ, V., „20. obljetnica oktobarske revolucije – u svijetlu dokumenata, dva pisma, dva svjedočanstva“, *Život*, 18/1937., br. 7, 484.-491.

²⁸ SERGEJ, V., *isto*, 487.

te lomi – Staljin ili Trocki. U tom i jest duboka tragika i nutarnje proturječje komunizma²⁹. Ovim je riječima stavio jasan naglasak na potrebu šireg promatranja događaja u sklopu komunističkog sustava.

Poglajen je značajnu pozornost posvetio i događajima u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Najznačajniji dokumenti o aktivnostima domaćih komunista objavljeni su pod rubrikom „Osvrti“. U njoj su prikazana stajališta komunista u odnosu na hrvatsko pitanje, te problematiku sela i seljaštva. Ova je stajališta komunista Poglajen preuzimao iz službenoga partijskoga glasila, *Proleter*, koje je izlazilo u belgijskom Antwerpenu. Na početku „Osvrta“ Poglajen je napisao kako se iz njih „jasno vidi, kako se ona (taktika) s jedne strane vrlo prilagođuje, zna da sačeka, a kako je s druge strane – dosljedna“.³⁰ Dajući naslov „Komunisti otkrivaju hrvatsko pitanje“, jasno je iskazao svoje mišljenje, čak i ironiju, o njihovom sadržaju. Ovom prilikom također nije propustio iznijeti osebujne komentare koji nedvosmisleno sugeriraju na poroznost komunističke propagande. Na citat KPJ kako je „Komunistička stranka Hrvatske ispisala (...) na svojoj zastavi kao prvu i najveću zadaću: borba za nacionalnu slobodu hrvatskoga naroda“, Poglajen je ironično dodao: „Rano dođoše na to! Hrvatski narod je tu borbu započeo već davno ranije, a oni se tog platonski sjetiše tek 1934. – odnosno u lipnju 1937.“, zatim je na citat *Proleter*a: „K.S.J. boriće se protiv raspirivanja nacionalnog šovinizma, a za bratski sporazum sviju naroda Jugoslavije“, ironično dodao „Kod Hrvata je naime taj šovinizam tako raspiren, da ga čak komunisti moraju da gase“.³¹

U nastavku „Osvrta“ objavljen je proglas KPJ, sastavljen od pet točaka, s komunističkim smjernicama u svrhu približavanja Hrvatske narodnom pokretu. Poglajen je i ovom prilikom iznio vrlo upečatljive komentare s vrlo jasnom porukom. U proglasu KPJ stoji:

1) „Borba za pravo samoodređenje i slobodan razvitak naroda“, na što je Poglajen dodao: „Željeli bismo znati, o kojem se narodu to radi.“

2) „Borba protiv unutrašnjeg i vanjskog fašizma. S tim u vezi borba za mir i spoljno-političku orijentaciju na tabor država koje su za mir.“, Poglajen je ovdje dodao: „Dakako SSSR.“

3) „Borba za slobodnu i suverenu konstituantu.“, Poglajen je dodao: „Kojoj komunisti spremaju onakvu slobodu i suverenost, kako ju je Lenjin udesio sveruskoj Dumi.“

4) „Borba za poboljšanje materijalnog položaja seljaštva, radništva, zanatlija i ostalih srednjih slojeva.“, Poglajen je dodao: „Naročito tim da ih se osigura prisutnošću u koncentracijskim logorima.“

²⁹ SERGEJ, V., *isto*, 491.

³⁰ POGLAJEN, S. T., „Komunisti otkrivaju hrvatsko pitanje“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 492.; osvrt na 11. broj lista *Proleter* iz listopada 1937. godine, str. 1.

³¹ *Isto*, 492.

5) „Borba za bratsku slogu među narodima Jugoslavije a protiv raspirivanja šovinizma.“, Poglajen je dodao: „Razumije se prije svega hrvatskoga.“³²

O stajalištu KPJ prema pitanju sela i seljaštva, Poglajen je naslućujući razlog komunističke preokupacije seljaštvom iznio kako je „seljaštvo u Hrvatskoj (...) vrlo jako te se komunisti najednom pretvoriše u velike prijatelje seljaka“. Na citat *Proleter*a: „Komunisti traže, da je sve ono što je seljak namro, sam stekao ili zaradio njegovo i ničije više. On jedini ima pravo da po svojoj volji sa time raspolaže i nitko nema pravo da mu to uzme.“, Poglajen je dodao: „Osim u Rusiji – Staljin.“ Zatim je na citat *Proleter*a: „To znači, da je seljak slobodan gospodar svoga doma, svog tora, svoje njive, svoje livade, svoje šume i svega ostaloga, što je nasljedio ili sam stekao“, dodao: „Dok mu GPU ne odnese.“ Na kraju, na završni citat *Proleter*a: „Osim toga Komunisti traže, da svaki čovjek prema tome i hrvatski seljak ima puno pravo i slobodu, da vjeruje u što hoće. Da vjeruje ili ne vjeruje i nitko da nema prava, da mu to brani, da ga u njegovoj vjeri smeta ili da mu neku drugu vjeru nameće“, iznio je zaključak: „Nego da se svakome kao u Rusiji, Španjolskoj i Meksiku, svakome svaka vjera silom zabrani.“³³ Iz svega je razvidna izražena britkost Poglajenovih komentara upućenih komunistima i njihovim pristalicama, ali i poruka čitateljima da ne nasjedaju na demagoške izjave komunista upućene u svrhu osvajanja političke vlasti u Hrvatskoj.

U članku „Komunističko čišćenje“ Poglajen je iznio detaljne podatke o sudbini komunističkih lidera koji su stradali od komunističkog sustava. U njemu je iznio:

“Umrli naravnom smrću: Lenjin, Džerdžinski, Artem, Sfuška;

Strijeljani: Zinovjev, Kamenjev, Smirnov, Jevdokimov, Serebrijakov;

Tomski – prisiljen na samoubojstvo;

Radek – osuđen na deset godina zatvora;

Trocki – izgnan i lišen svih prava;

Čame u zatvoru: Rykov, Buharin, Rakovski, Smilga, Preobraženski, Krestinski, Beloborodov;

Uklonjeni iz Centralnog komiteta: Muranov, Stasova;

Još u članovi Centralnog komiteta: Staljin, Kalinjin, Andrejev, Ruščutak;

Politički Bureau je za Lenjinova vremena imao sljedeće članove: Lenjin (umro), Zinovjev (strijeljan), Kamenjev (strijeljan), Tomsky (prisiljen na samoubojstvo), Rykov (zatvoren) i Trocky (prognan); – diktatura nužno samu sebe izjeda. Ili bi se reklo da revolucija jede svoju djecu.”³⁴ Poglajen ovom prilogu nije dao veći komentar jer je već samom objavom ovih podataka upozorio na

³² POGLAJEN, S. T., „Komunistička stranka Hrvatske i Hrvatski narodni pokret“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 493.; osvrtna na 11. broj lista *Proleter* iz listopada 1937.godine, str. 3.

³³ POGLAJEN, S. T., „Hrvatski seljak i komunisti“, *Život*, 18/1937., br. 9-10, 493. i 494.; osvrtna na 11. broj lista *Proleter* iz listopada 1937.godine, str. 4.

³⁴ POGLAJEN, S. T., „Sovjetsko čišćenje“, *Život*, 19/1938., br. 2, 106.

pravo lice komunizma.

U *Životu* su objavljene i značajne činjenice o stajalištu komunista prema pitanju obitelji. Isprva je marksizam instituciju obitelji okarakterizirao kao refleks one prirode u kojoj se ustalilo privatno vlasništvo. Nastojeći obitelj podrediti društvu, komunizam je krenuo k njezinu razbijanju. Ipak, kada je ovim pristupom ozbiljno uzdrmao društveni mir u sovjetskoj Rusiji došlo je do okretanja ploče. Osvrćući se na ovu problematiku Poglajen je izdvojio citat moskovske *Izvestije* u kojoj je objavljeno kako „je vrijeme da se izjavi, da je lakomislenost u bračnim vezama zločin, a nevjernost, da je povreda protiv morala socijalističkog režima (...)“; Zatim je na ovaj citat *Izvestije* ironično dodao: „Uplašio se sam (režim) – vlastitih uspjeha“.³⁵

O položaju Crkve i religije u Sovjetskom Savezu Poglajen je iznio citat moskovske *Pravde*: „Osim izravnih materijalnih gubitaka, koji se nanose društvenoj ekonomiji ovakim izdadcima na svečanosti vjerskog kulta, ti preostatci vjere ponizuju dostojanstvo sovjetskoga čovjeka, ulijevaju mu osjećaj nemoći i pasivnosti (...)“. Zatim je njegovu sadržaju dodao: „Ropsko puzanje i strahovanje pred Čekom ulijeva dakako osjećaj snage i aktivnosti“. Na završni *Pravdin* citat: „Ostatci su vjere radi toga pogibeljni, što se po njima autoritetom boga i vjere poštuju i sve više jačaju svi oni reakcionarni zaostaci u ljudskoj svijesti: stari običaji, poštovanje predaka, kapitalističko stajalište prema radu, prema nejednakosti žene, ropski moral, domovinska megalomanija itd... (...)“. Poglajen je iznio znakovit komentar: „Zato se sad u ime domovinske megalomanije pustilo i Poljsku i Litvu i Letonsku i Estonsku na miru“.³⁶

Vjerski život pod komunističkom vlašću, u sovjetskoj Rusiji i zemljama koje je okupirala, bila je vrlo zastupljena tematika u sadržaju *Života*. O strukturi vjerskih zajednica u Sovjetskom Savezu Poglajen je iznio kako je ona gotovo u potpunosti skršena. Pravoslavnoj crkvi je nakon smrti patrijarha Tychona, koji je progнан i tajanstveno nestao, na mjesto patrijarha postavljen Sergije kao marioneta u rukama Staljina. Rimokatolička crkva je pretrpjela najveće progone, osobito nakon enciklike Divini Redemptoris kojom se Papa osvrnuo na komunizam kao totalitarni i neljudski društveni sustav. Grkokatolička crkva je potpuno izbrisana, a njezin biskup Fedorov progнан te ubijen. Na osnovi iznesenih podataka Poglajen je zaključio: „Paragraf 124. novoga ustava, koji govori o slobodi bogoštovlja vrijedi još i danas samo na papiru ili služi kao krinka. Ako bi se koji od sovjetskih vlastodržaca sjetio, stišati nešto svoj protuvjerski žar, morao bi to platiti glavom kao na primjer Lukačevski, dok je Bubnov bio skinut, a Jaroslavski stavljen pod policijsku pasku“.³⁷

O položaju Crkve u Poljskoj i Ukrajini Poglajen je iznio kako su diobom Poljske, između Njemačke i Rusije, crkvene pokrajine Vilna, Varšava i Lavov

³⁵ POGLAJEN, S. T., „Komunizam i obitelj – život protiv teorije“, *Život*, 19/1938., br. 2, 101.; osvrtno na članak *Izvestije* od 4. srpnja 1935. godine koji navodi primjer Moskve gdje je sklopljeno samo jedno vjenčanje na 80 stanovnika.

³⁶ POGLAJEN, S. T., „Bezboštvo u SSSR-u“, *Život*, 20/1939., br. 8, 505.

³⁷ POGLAJEN, S. T., „Vjerski progon u SSSR-u“, *Život*, 20/1939., br. 4-5, 231.

pale pod boljševičku vlast. Ove su pokrajine bile sastavljene od deset dijeceza: ukrajinskih biskupija Lavov i Stanislavov, armenske nadbiskupije, te katoličkih biskupija Vilna, Pinsk, Luzk, Lavov, Lomza, Plodzk, Przemysl i unijatske nadbiskupije Przemysl. U ovih se deset dijeceza nalazilo ukupno oko devet milijuna katolika. Polovica od tog broja bili su Poljaci, oko četiri milijuna Ukrajinci, te oko pola milijuna Bjelorusi, Litavci, Česi i Nijemci.³⁸

4. Zaključak

Časopis *Život* je za vrijeme uredničkog mandata Stjepana Tomislava Poglajena posvetio značajnu pozornost aktualnim društvenim procesima. Velik dio ove pozornosti odnosio se na problematiku totalitarnih društvenih sustava te tako i na boljševički komunizam. U sadržaju časopisa je očito nastojanje da se čitateljima prikaže realna slika komunizma. Ovo je nastojanje uočljivo po vrlo velikom broju iznesenih činjenica koje upozoravaju na mnogobrojne negativne strane komunističkoga društvenog uređenja. Razlog ovakvog pristupa u časopisu proizlazi iz činjenice kako je njegovo uredništvo bilo neovisno o utjecaju dnevne politike te se fokusiralo na objavljivanje dokumenata iz čijeg su sadržaja čitatelji jasno mogli shvatiti o kakvom je obliku društvenog uređenja riječ. Objavljujući dokumente, svjedočanstva, izjave, pisma, proglose i izvratke novinskih članaka, časopis je uspijevao vrlo zorno upozoriti na nedosljednost, dvoličnost, poroznost i neuvjerljivost komunističke propagande. Temeljitim pristupom dovela se u pitanje valjanost teorije dijalektičkoga historijskog materijalizma iz kojeg se kasnije razvio komunizam. Argumentirajući negativnu ocjenu komunizma, časopis je objavio mnogobrojne činjenice koje su upozoravale na realno društveno stanje u zemljama pod vlašću komunizma. Nastojeći dati procjenu budućnosti komunizma, u časopisu je također izneseno stajalište kako se društva pod njegovom vlašću strmoglavljuju u potpunu i nepovratnu propast. Gledajući iz današnje perspektive može se zaključiti kako su stajališta iznesena u časopisu u potpunosti ispravna. Vrlo upečatljiv trag pri iznošenju ovih stajališta ostavio je glavni urednik časopisa, Stjepan Tomislav Poglajen. Ovaj detalj je razvidan u svakome pojedinom broju, članku i prilogu časopisa. Poglajenova ruka i urednički pristup su osobito upečatljivi u sadržaju članaka i priloga o komunizmu i s njim povezanim temama. Na kraju, može se zaključiti kako je časopis zbog kvalitete sadržaja bio iznimno značajan, kako nekad, tako i danas.

³⁸ POGLAJEN, S. T., „Iz potlačene Poljske“, *Život*, 20/1939., br. 8, 497. i 498.

SUMMARY

A STUDY OF THE COMMUNIST SOCIAL SYSTEM IN THE JOURNAL *ŽIVOT* AT THE TIME OF STJEPAN TOMISLAV POGLAJEN'S EDITORSHIP (1937-1941)

In this article the author attempts to analyze the articles and documents published about communism in the journal *Život* at the time when Stjepan Tomislav Poglajen was its editor (1937-1941). These articles and documents review the Communist system of social organization in the Soviet Union and the countries occupied by it as well as the role of the publications of the Communist Party of Yugoslavia, in the Kingdom of Yugoslavia, in spreading Communist propaganda. The work is divided into three parts. In the first part, under the heading "*Život* in search of the roots of Communism," an analysis of the articles which show the origins of Communism out of the dialectic of historical materialism is presented. In addition, the author attempts to show how *Život* assessed the theory on which Communist ideology developed. In the second part of this work, under the heading "Communist Reality," the author presents the articles published in *Život* which described, on the basis of eye witness accounts and accounts of victims, societal developments in the lands under Communist rule. In the final, or third, part of the article, under the heading "Analysis of the documents published in *Život*," the author attempts to analyze and evaluate the worth and importance of the documents which presented a large number of facts about social developments and events in Communist lands. The author, by way of comparison with these documents, presents an overview of the Communist press and propaganda, in *Život*, and commentary on its content by the editor of *Život*, Stjepan Tomislav Poglajen. In the conclusion to this article, the author attempts to briefly evaluate the role and significance of the journal *Život* in bringing forward facts about Communism and social developments in the lands under the Communist regime.

Key words: Stjepan Tomislav Poglajen, the Journal *Život*, Ideology, Totalitarian political systems, Bolshevik Communism, Anti-totalitarianism